

Suomen Romaniyhdistys ry
Finitiko Romanengo Sankiba • Finlands Romaniförening ry

Kansalaisyhteiskunnan seurantaraportti kansallisen
romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta Suomessa
Osallisuustoimenpiteiden puutteiden tunnistaminen

Toukokuu 2020

Kansalaisyhteiskunnan seurantaraportti kansallisen
romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta Suomessa

Osallisuustoimenpiteiden puutteiden tunnistaminen

Toukokuu 2020

Tämän raportin vastuutahona on Suomen Romaniyhdistys ry. Raportin ovat kirjoittaneet Päivi Majaniemi (Suomen Romaniyhdistys) ja Marko Stenroos (Helsingin yliopisto). Tekstin on kääntänyt suomeksi Petra Autio yhteistyössä Päivi Majaniemen kanssa.

Raportti on laadittu osana Roma Civil Monitor –pilottiprojektia '[Capacity building for Roma civil society and strengthening its involvement in the monitoring of National Roma Integration Strategies](#)'. Pilottiprojekti on toteutettu Euroopan komission Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosaston toimeksiannosta. Projektia koordinoivat Center for Policy Studies of Central European University (CEU CPS), kumppaneinaan ruohonjuuritason romaniorganisaatioiden verkosto (Roma Grassroots Organisations Network, eli ERGO Network), European Roma Rights Centre (ERRC), Fundación Secretariado Gitano (FSG) ja Roma Education Fund (REF), toimeenpanijoinaan noin 90 voittoa tavoittelematonta järjestöä ja asiantuntijaa jopa 27 jäsenmaasta.

Vaikka CEU koordinoi Roma Civil Monitor –pilottiprojektia, jonka osana raportti on laadittu, raportti esittää tekijöidensä löydöksiä eikä välttämättä heijasta CEU:n näkemyksiä. CEU:a ei voi pitää vastuussa raportin sisältämän tiedon käyttötavoista.

SISÄLLYS

SISÄLLYS	4
LYHENTEET	5
YHTEENVETO	6
JOHDANTO	7
ETNINEN EPÄTASA-ARVO SUOMALAISSA VANKILOISSA	10
Ongelman määrittely	10
Ongelman tausta ja syyt	11
Ongelman ratkaisuun tähtäävät toimet	12
HUUMEIDEN KÄYTTÖ JA HUUMEISIIN LIITTYVÄT KUOLEMAT	13
Ongelman määrittely	13
Ongelman tausta ja syyt	13
Ongelman ratkaisuun tähtäävät toimet	14
ROMANIKIELI	16
Ongelman määrittely	16
Ongelman tausta ja syyt	16
Ongelman ratkaisuun tähtäävät toimet	17
SUOSITUKSET	18
KIRJALLISUUS	19

LYHENTEET

ECRI	Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio
MAARO	Romanipoliittisen ohjelman alueellinen toimeenpano-opas
RCM	Roma Civil Monitor pilot project, Kansalaisyhteiskunnan seuranta - pilottiprojekti
ROMPO	Suomen romanipoliittinen ohjelma 2010-2017
ROMPO2	Suomen romanipoliittinen ohjelma 2018-2022
Roosa	Romanien hyvinvointitutkimus
THL	Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
VANUPO	Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma

YHTEENVETO

Tämä kolmas kansalaisyhteiskunnan seurantaraportti keskittyy haastavampiin asioihin, romanien epätasa-arvoiseen kohteluun vankiloissa sekä huumeisiin liittyviin kuolemantapauksiin romaniyhteisössä. Nämä aiheet ovat arkaluontoisia, koska niiden esille nostaminen voi pahentaa romaniväestön leimaamista. Tämä raportti käsittelee näitä asioita, koska ne koetaan romaniyhteisön sisällä tällä hetkellä suuriksi haasteiksi. Raportti painottaa myös marginalisaation ja syrjäytymisen seurauksia, (rakenteellista) syrjintää sekä näihin ilmiöihin liittyviä romaninuorten kaventuneita elämänodotuksia. Romaniyhteisöstä nousevan tiedon perusteella raportissa ehdotetaan, että suomalaisen romanipoliittikan/romaneihin kohdistuvien toimien tulisi olla tarkemmin suunnattuja ja romanipoliittisessa ohjelmassa ehdotettujen toimipiteiden näyttöön perustuvia. Esimerkkinä tästä on tarve päivittää romanikielen elvytystoimia siten, että ne vastaavat yhteisön tarpeisiin.

Romanivankien epätasa-arvoinen kohtelu

Romanien epätasa-arvoinen kohtelu suomalaisissa vankiloissa on useiden vuosien ajan ollut tunnettu tosiasia (esimerkiksi erottelu etnisyyden perusteella), mutta suomalaisten viranomaisten toimet eivät ole onnistuneet puuttumaan tähän ongelmaan. Lisäksi romanipoliittinen ohjelma käsittelee tätä ongelmaa hyvin yleisellä tasolla. Uusintarikollisuuden estämiseksi romanivankien kuntoutukseen ja yhteiskuntaan uudelleensopeuttamiseen tulisi kiinnittää enemmän huomiota.

Romanikieli

Tämä raportti käsittelee myös romanikielen elvytyksen haasteita. Romanikielen uhanalaisuus on ollut asialistalla vuosia, ellei vuosikymmeniä, mutta tilanne ei ole parantunut. Kielen puhujien määrä vähenee, ja on korkea aika osallistaa romaniyhteisö laajasti keskustelemaan kielen tilanteesta. Kuten tämän raportin tulokset ja muutamat tehdyt toimenpiteet osoittavat, romanikielen elvytys tulee määritellä uudelleen, ja elvytystoimet tulee sopeuttaa vastaamaan romaniväestön tarpeisiin. Kirjoittajien tästä aiheesta tekemä pienimuotoinen kyselytutkimus osoittaa, että oppilaitoksissa opettaminen/paikat joissa romanikieltä tällä hetkellä opetetaan ja opetuksessa käytetyt menetelmät eivät palvele elvytyksen tarkoitusta.

JOHDANTO

EU:n puitekehys ja kansallinen romanipoliittinen ohjelma ovat vaikuttaneet suomalaisiin romaneihin kohdennettuihin toimiin monin tavoin. Osa romaniyhteisöstä pitää joitakin tapoja hyödyllisinä ja toisia tällä hetkellä vähemmän hyödyllisinä. Joissakin asioissa Suomen romanipoliittinen ohjelma on linjassa EU:n puitekehysten kanssa ja jopa ylittää sen romanien monimuotoisuuden huomioimista koskevat ehdotukset. Esimerkiksi, se keskittyy romaninaiisiin ja -nuoriin sekä integraatiopolitiikan toimeenpanoon paikallistasolla, ja ottaa huomioon kansalaisuutta vailla olevat romanit. Raportti nostaa esiin joitakin vähemmälle huomiolle jääneitä aiheita ja esittää, että näistä asioista tulisi tehdä yhtä tärkeitä kuin niistä, joiden kannalla Suomi on eurooppalaisessa puitekehyksessä.

Kansalaisyhteiskunta on yhtä mieltä siitä, että jäsenvaltioiden yhdenmukainen romanipoliittikka eurooppalaisella tasolla on järkevää ja siitä on jonkin verran hyötyä (esimerkiksi, romanivähemmistöllä tulisi olla yhtäläiset oikeudet riippumatta siitä missä jäsenvaltiossa he asuvat). Tämä lähestymistapa on ymmärrettävä ajateltaessa mahdollisuutta verrata romanien erilaisia tilanteita EU:n jäsenvaltioissa. Toisaalta se on järkevä ajateltaessa tarvetta sellaisille toimenpiteille, joita tehdään samanaikaisesti eri jäsenvaltioissa ja joita voidaan havainnoida yhdenmukaisesti.

Suomen ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman (ROMPO 2009-2017) toimeenpanon puutteena oli hallinnon vaikeus vastata romaniyhteisöstä yllättäen nouseviin tarpeisiin. Tämä johtui aikaviipeestä kansallisen romanistrategian ensimmäisen kehittelyvaiheen ja sen toimeenpanovaiheen välillä. EU:n puitekehysten horisontaalisen ja synkronoidun lähestymistavan haittapuoli on keskittyminen asioihin, jotka on Suomessa suhteellisen hyvin järjestetty (esim. terveydenhuollon saatavuus¹). Se vie aikaa ja voimavaroja pois asioista, jotka vaativat enemmän paneutumista, ovat akuutimpia ja relevantimpia suomalaisessa viitekehyksessä ja joita osa romaniyhteisöstä pitää tärkeämpinä, vaikka ne eivät sisälly EU:n puitekehukseen.

Eurooppalaisittain standardoitu lähestymistapa, jota tällä hetkellä noudatetaan, ei ole ihanteellinen, kun ottaa huomioon Suomen romaniyhteisön koko ja hajaantuneisuus. Muissa EU:n jäsenvaltioissa huolenaiheena olevat (romanien) segregoidut asuinalueet ja koulut olisivat käytännössä mahdottomia Suomessa, koska romaniyhteisö on pieni ja asuu hajallaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö romanit kohtaisi ongelmia asuntojen ja koulutuksen saamisessa. ² Romanien asunto-ongelmat liittyvät köyhyyteen, ja romanien köyhyys liittyy heidän matalaan koulutustasoonsa. Toisen vaiheen kansalaisyhteiskunnan raporteissa havaittiin jopa, että niissä maissa, joissa romaniväestö on pieni, työllisyyskuilu romanien ja ei-romanien välillä on suurempi kuin maissa, joissa romaniväestö on suurempi.³ Matalan koulutustason lisäksi nämä romanien korkeat työttömyysluvut ovat kietoutuneet moniin sosiaalisiin ongelmiin (köyhyys, rakenteellinen syrjintä) ja niihin tulisi siksi kiinnittää enemmän huomiota. Vastauksessaan näihin ongelmiin Suomen romanipoliittinen ohjelma kuitenkin painottaa yksittäisten romanien roolia heidän oman taloudellisen ja sosiaalisen asemansa kohentumisessa, ja sitä että suomalaiset

¹ Kuten romanikansalaisyhteiskunnan seurantaraportissa (Roma Civil Monitor 2020) *Varjoraportti Suomen Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta: Neljän toimintalinjan edistymisen arviointi* (Euroopan komissio, Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosasto) selitetään. Saatavilla: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-finland-2018-eprint-fi.pdf>

² *Ibid.*

³ Roma Civil Monitor (2020). *Varjoraportti Suomen Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta Neljän toimintalinjan edistymisen arviointi* (Euroopan komissio, Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosasto). Saatavilla: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-finland-2018-eprint-fi.pdf>

työmarkkinat eivät vielä puutu romanien työhönottosyrjintään. Kansallisessa romanipoliittisessa ohjelmassa vastuuta romanien työttömyyden muuttamisesta esimerkiksi koulutuksen avulla asetetaan tällä hetkellä romaneille itselleen, vaikka heidän asemansa suomalaisessa yhteiskunnassa ei mahdollista sellaisen muutoksen aikaansaamista (ks. esim. Helakorpi, 2018).

Uskomme, että EU:n laajuisia yhtenäisiä toimia toteuttavien menetelmien lisäksi hallinnossa tulisi kehittää uusia ja joustavampia tilapäisiä toimeenpanomenetelmiä, joilla voitaisiin puuttua välitöntä huomiota vaativiin paikallisiin Suomen romanien asioihin ja jotka veisivät nykyisiä prosesseja vähemmän aikaa. Kuten tämä raportti osoittaa, romaniyhteisön jäsenten mahdollisuuksissa saavuttaa yleisiä julkisia palveluita on erityinen haaste: ne on suunnattu yksilöille. Kokemuksemme mukaan romanien parissa tehtävä työ onnistuu parhaiten, kun palvelut kohdistetaan perheen tai jopa koko yhteisön (sukuryhmän) tasolle.

Viimeiseksi mutta ei vähäisimmäksi, Suomen romanipoliittisen ohjelman tavoitteita ei ole muokannut vain EU:n puitekehys vaan myös se tosiseikka, että romanien osallistuminen kansallisen tason päätöksentekoon ei edusta riittävästi romaniyhteisön sisäistä vaihtelua eikä siten ole yhtä tehokasta kuin se voisi olla. Asioita, joita osa romaninyhteisöstä pitää ensisijaisina jätetään huomiotta, koska kaikki yhteisön jäsenet eivät välttämättä pidä tärkeinä samoja asioita kuin yhteisöä kansallisella tasolla edustavat henkilöt.

Hallinnon seurantaraportti romanipoliittisen ohjelman (ROMPO) käytännön toteutuksesta toteaa, että toimeenpanovaltaa käytävällä tasolla (ministeriöt, muut kansalliset virastot) ohjelma on tunnustettu ja valtavirtaistettu, koska ministeriöt nimettiin ohjelman toimenpiteiden vastuutahoiksi. Romanipoliittisen ohjelman valtavirtaistuminen hallinnon ylimmällä tasolla oli vähintään osittain EU:n suositusten ja jäsenvaltioita valvovien järjestelmien ansiota.

Ohjelman käytännön toteuttamisen haaste on kuitenkin paikallistasolla, kunnilla, ja siksi toteutus ei edelläkään tavoita paikallisia romaneja. Viranomaiset ja Romaniasiain neuvottelukunta ovat jo tunnustaneet paikallisen toteuttamisen puutteet, ja uusi romanipoliittinen ohjelma (ROMPO2)⁴ pyrkii tarttumaan näihin vaikeuksiin alueellisten ja alueellisesti kohdennettujen ohjelmien (MAARO) avulla.⁵

Kuten ensimmäinen Suomea koskeva RCM-raportti kuvasi,

”Suomalaisen romanipolitiikan ongelma ei ole, että romaniedustajat muodostaisivat pienen eliittiryhmän, vaan että romanipolitiikan kenttä ei ulotu eliitin ulkopuolelle. Tästä seuraa myös, että toimintatavat, suunnitelmat, toimijat ja tilan määrittelee melko pieni joukko ihmisiä ja kaiken kukkuraksi valtiollisen instituution alaisena.”^{6,7}

Kansallisella tasolla on epävirallinen järjestelmä, joka määrittelee mitkä asiat saavat huomiota ja mitkä eivät. Portinvartijoina toimivat kansalaisyhteiskunnan aktiivit, jotka edustavat romaniyhteisön eliittiä, kuten yllä kuvattiin. Tärkeilläkin asioilla on taipumus

⁴ Ensimmäinen romanipoliittinen ohjelma ROMPO antoi vastuuta enimmäkseen valtiolliselle tasolle ja ministeriöille. ROMPO2 ottaa romanijärjestöt enemmän mukaan toimeenpanoon ja yleisesti ottaen vie asioita enemmän kuntatasolle.

⁵ Huttu & Vauhkonen (2019). *Regional Guide for Policy Implementation*.

⁶ Romanikansalaisyhteiskunnan seurantaraportti (Roma Civil Monitor 2020) *Varjoraportti Suomen Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta: Strategian menestyksellisen toteuttamisen rakenteelliset ja horisontaaliset edellytykset* (Euroopan komissio, Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosasto), s. 10, saatavilla: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-1-finland-2017-eprint-fi-2.pdf>

⁷ Cf. (Nordberg, 2007)

kadota hallinnon asialistalta, jos niitä pidetään liian vaikeina. Osittain tämä johtuu romaneihin kohdistuvasta negatiivisesta mediahuomiosta ja heidän halustaan välttää sitä, osittain ryhmän sisäisestä leimautumisesta. Tämän seurauksena suomalainen romanipoliittinen ohjelma heijastelee joidenkin romanien pelkoa etnisestä profiloinnista mediassa siten, että kaikki asiat eivät päädy viralliselle asialistalle, mukaan lukien asiat, jotka vaatisivat välitöntä huomiota.

Romaniasiain neuvottelukunnan (RONK) säännöt määräävät, että puolet jäsenistä tulee olla romaneja. He tulevat perinteikkäistä järjestöistä, joilla on valtaa siinä, että viranomaiset kuuntelevat heitä tarkasti ja ovat kenties yliherkkiä kulttuurisissa asioissa ja tarpeessaan välttää mahdollisesti leimaamasta romanivähemmistön jäseniä. Romaniedustajat tuovat keskusteluihin ennalta valitut aiheet, jotka viranomaiset sitten kääntävät byrokratian kielelle. Tähän asti prosessissa mukana olevat romanit ovat leimautumista välttääkseen esittäneet poliittisille edustajille enimmäkseen romanikulttuurin positiivisia puolia. Tässä tavassa on nähty joitakin muutoksia viime aikoina.

Yksi esimerkki tällaisesta vaikeasta aiheesta on, että ohjelmassa ei ole tunnistettu romaniryhteisöön kuuluvien miesvankien asemaa ja heidän vankiloissa kohtaamaansa epätasa-arvoista kohtelua. Siksi yksi tämän raportin teemoista on romanitaustaisten miesvankien Suomen vankilajärjestelmässä kokema eriarvoisuus, jota ei ole raportoitu riittävässä määrin.

Toinen huomiota vaativa haaste on huumeiden ja alkoholin väärinkäyttö romaniryhteisössä ja väärinkäyttöön liittyvät romaninuorten kuolemat. Huumeidenkäyttäjille suunnatut julkiset palvelut eivät ole romanien saavutettavissa, koska ne on suunniteltu yksilökohtaisiksi; romaniryhteisön saavuttamiseksi vaaditaan perhekohtaista lähestymistapaa, jota on käyttänyt esimerkiksi kolmannen sektorin Romano Missio – järjestö naisvankien saavuttamiseksi. Useat suomalaiset romanijärjestöt ovat ilmaisseet tätä asiaa koskevan huolensa ja vaativat jaettua vastuuta ja yritystä tarttua tähän ongelmaan, joka vaarantaa liian monta elämää. Vankina olevilla romaneilla on vaikeuksia päästä vankiloissa tarjottavan riippuvuushoidon ja kuntoutuspalveluiden piiriin, minkä takia joitakin muunnettuja palveluita on suunniteltu romanitaustaisille naisvangeille (vain naisille).

Kolmas huomiota vaativa asia on romanikielen elvytys. Noin kolmasosa väestöstä osaa puhua romanikieltä sujuvasti (Hedman 2017). Muun romaniväestön kielen osaaminen vaihtelee, kotikielestä romanimurteiden sekoitukseen. Lisäksi Suomessa on vain muutamia koulutettuja romanikielen opettajia. Suomen suurella maantieteellisellä koolla on se hyvä vaikutus, että täällä ei ole segregoituja kouluja tai luokkia romaneille. 1970- ja 1980-luvuilla toteutettujen tehokkaiden asuttamistoimissa romanit päätyivät asumaan eri puolille maata. Romaniväestön pienuuden ja hajallaan asumisen huono puoli on kuitenkin se, että henkilökohtaisen kielenopetuksen järjestäminen on käytännössä mahdotonta. Tilanne tarkoittaa, että romanikielen elvytys ei saa juurikaan taloudellista tukea (opetusta tai materiaaleja varten) opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Koska romanit itse eivät aktiivisesti vaadi kielenelvytystä, opetus- ja kulttuuriministeriö ei rahoita tähän sopivien materiaalien tuotantoa. Romanikielen tilanne on ollut sama vuosikymmeniä ja pyörii samaa rataa ilman merkittäviä muutoksia. Kielenelvytykseen suunnataan vähän rahaa, ja kun rahaa annetaan, se ohjataan kielen tutkimukseen (jota tekevät henkilöt eivät ole romaneja) yliopistoympäristössä; nämä tahot keräävät valtaosan vähäisestä saatavilla olevasta rahoituksesta ja ohjaavat kielestä tehtävää tutkimusta.

ETNINEN EPÄTASA-ARVO SUOMALAISSA VANKILOISSA

Ongelman määrittely

Raporttia varten haastateltiin yhdeksää romanitaustaista miesvankia syksyllä 2019. Romanivangit kertoivat kokeneensa eroja eri vankiloiden ja jopa eri vankilatyöntekijöiden välillä. Monissa vankiloissa romanivangit sijoitetaan kuitenkin yhteen ulkomaalaissyntyisten vankien kanssa, jotta he olisivat erillään etnisesti suomalaisista vangeista. Joissakin vankiloissa vankien keskuudessa on etnisyyteen perustuva hierarkia. Lisäksi romanit harjoittavat välttämiskäytäntöä, jonka tarkoitus on estää romanisukujen välisiä konflikteja. Tämä yhdessä hierarkian kanssa luo tilanteen, jossa romanivangit oman turvallisuutensa takia välttävät mahdollisuuksia tavata muita vankeja, jotta eivät rikkoisi yhtäältä omia sääntöjään tai toisaalta etnisen vankilahierarkian sääntöjä. Tämän seurauksena romanimiesvangit eivät saa palveluja, joihin he olisivat oikeutettuja.⁸

Eurooppalainen rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) on toistuvasti kiinnittänyt huomiota romanien kohteluun vankiloissa ja tehnyt suosituksia asiasta. ⁹ Tätä raporttia varten haastateltujen romanivankien mukaan merkittäviä parannuksia tilanteen korjaamiseksi ei ole tehty.

Epätasa-arvoa on kahdella tasolla: palveluiden saatavuudessa ja kulttuuristen oikeuksien toteutumisessa.¹⁰ Näissä raporteissa (Lindsted, 2010 and ECRI, 2007) vankiloissa ilmenevästä epätasa-arvosta on hälyttävää se, että vankiloissa esiintyvään rasismiin on vaikea puuttua. Vankilatyöntekijät eivät aina ole halukkaita puuttumaan ongelmiin ja rasismi nähdään olennaisena osana vankien hierarkiaa. Vielä hälyttävämpää on se, että romanit eivät aina voi tai halua hyötyä kuntoutuspalveluista. Osa vankilatyöntekijöistä on sitä mieltä, että romanit palaavat muuta väestöä todennäköisemmin vankilaan.¹¹ Vankilan yleiset säännöt ja rasismi vankiloissa tarkoittavat myös, että romanivangit eivät voi noudattaa omia kulttuurisääntöjään (jotka liittyvät yhteisön sisäiseen ikähierarkiaan, sukuriitoihin ja puhtaussääntöihin), ja romanikulttuuri itsessään tulee siten halvennetuksi.¹² Majoitusjärjestelyt vankiloissa ovat erityisen haastavia romanivangeille, koska heillä on eri ikäryhmien suhteita koskevia kulttuurisia normeja (jotka liittyvät puhtaussääntöihin). Lisäksi majoituskäytäntö, jossa kaikki romanit sijoitetaan samaan yksikköön erilleen muista luo haasteita romanien välttämiskäytännölle (jossa vältetään sukuryhmiä, joiden kanssa oma suku on riidoissa).¹³

On merkillepantavaa, että Vankeuslaki (Artikla 1, §5)¹⁴ toteaa erityisesti, että vankeja tulisi kohdella yhdenvertaisesti riippumatta heidän etnisyydestään, rodustaan, kielestään, uskonnostaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Eduskunnan oikeusasiamiehen toimistosta saatujen tietojen mukaan toimisto ei ole viime vuosina vastaanottanut valituksia väärinkohtelusta. Vuonna 2015 oikeusasiamiehen toimisto suoritti tarkastuksen Helsingin vankilassa (20. 1. 2015) suomalaisten romanivankien kohtelusta ja majoitusolosuhteista. Tarkastuksesta tehty raportti osoittaa, että romanivankeja todellakin pidettiin erillään etnisesti suomalaisista vangeista. Tämä seikka on nostettu esille useammin kuin kerran, mutta toistaiseksi asiassa ei ole tapahtunut radikaaleja parannuksia.

⁸ Lindsted (2010, s. 140)

⁹ ECRI (2007)23

¹⁰ Perustuslaki § 17.

¹¹ *Ibid.*, 21.

¹² Knuuti & Avonius (2016). Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2016 (RISE).

¹³ *Ibid.*, 14.

¹⁴ Oikeusministeriö (2006). Vankeuslaki, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

Liittyen tarkastukseen toisessa vankilassa (Sukeva) samana vuonna (2015) yllä mainittu dokumentti¹⁵ osoittaa romanivankien kokeman epätasa-arvon selvemmin ja toteaa, että ei ole hyväksyttävää, että romanien etninen tausta vaikuttaa siihen, miten ja mihin heidät vankilassa sijoitetaan. Käytännössä tämä tarkoittaa, että romanivankien olot ovat huonommat kuin muiden vankien.

Romaneja kohdellaan vankiloissa selkeän epätasa-arvoisesti etnisyyden perusteella, ja siten laitokset rikkovat tässä suhteessa lakia. Lisäksi huolestuttaa on se, että romaneilla ei ole pääsyä kuntoutuspalveluihin tai he eivät käytä niitä. Tämä lisää uusintarikollisuuden riskiä, kuten vankien luona vierailevat eri järjestöjen romanivapaaehtoiset kuvailivat tämän raportin kirjoittajille. Samat vapaaehtoiset kertoivat, että romanivangit eivät ole syrjäytyneitä ainoastaan suomalaisesta yhteiskunnasta vaan usein myös romaniyhteisöstä itsestään.

Ongelman tausta ja syyt

Ryhmätapaamisessa romanivangit kertoivat tämän raportin kirjoittajille, että vankilaviranomaiset selitettävät ja oikeuttavat vankiloissa tapahtuvaa epäyhdenvertaista kohtelua välttämättömänä romanivankien oman turvallisuuden vuoksi. Vankiloissa oletetaan, että romanivangit tulee eristää yleisestä vankiväestöstä heidän oman turvallisuutensa takia ja siksi he eivät voi osallistua kaikkiin vankilan järjestämiin toimintoihin (oletettavasti myös vankilatyöntekijöiden rajoitetun määrän ja rajallisten tilojen takia). Yhden kuvauksen mukaan vankilassa maahanmuuttaja- ja romanivangit sijoitetaan kellariin (ilman päivänvaloa), eristettyinä etnisesti suomalaisista. Vankien sijoittamisen eri kerroksiin sanottiin heijastavan vankilassa vallitsevaa hierarkiaa, joka on epävirallinen ja jonka määrittävät odotukset ryhmien välisestä käyttäytymisestä vankiväestössä.

Ei ole olemassa tutkimuksia, jotka yhdistäisivät romanien rakenteellisen syrjinnän ja marginalisaation romanivankien lukumäärään Suomessa.¹⁶ Kansallinen Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kuitenkin valmistelee näiden riippuvuussuhteiden selvitystä.¹⁷ Lisäksi se, että haastatellut ihmiset pitivät romaneja todennäköisimpinä uusintarikollisina kertoo siitä, että romanit eivät tosiasiallisesti pääse uusintarikollisuuden ehkäisyyn tähtäävien palveluiden piiriin vankeusaikanaan. Romanien hyvinvointitutkimus (ROOSA) tarjoaa jonkin verran romanien vankilassa oloon liittyvää yleistä taustatietoa. Esimerkiksi, romanien koulutustaso on edelleen keskimääräistä suomalaista koulutustasoa matalampi, vaikka siinä on tapahtunut jonkin verran edistymistä. ROOSA-tutkimukseen osallistuneista romaneista alle puolella oli peruskoulun jälkeistä koulutusta,¹⁸ ja vain 30 prosentilla vastaajista oli ollut säännöllistä palkkatyötä edeltävien 12 kuukauden aikana.¹⁹ Romanimiesten keskuudessa 15 prosenttia vastaajista oli lapsena asunut jonkun muun

¹⁵ *Ibid.* Dnro 4337/3/15

¹⁶ Statistics from the Criminal Sanctions Agency (2010), p 3. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/6C2w2qxu/3_2010_Selvitys_etnisesta_yhdenvertaisuudesta.pdf

Väestötietojärjestelmä/ arkistointi/rekisterijärjestelmä ei anna tarkkaa tietoa romanivangeista, koska Yhdenvertaisuuslain ja yksityisyydensuojalain nojalla tällaisen tiedon keruu on kiellettyä, ja siksi luvut ovat aina arvioita. Rikosseuraamuslaitos kerää tietoa vuosittain, kuten myös Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo). Ks. myös Lindsted (2017).

Romaniasian neuvottelukunnan RONKin välityksellä myös sisäministeriö ja Suomen Poliisi ovat tarjonneet tietoa romanivankien lukumäärästä ROMPO2:n suunnittelua varten. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin selvitys vuodelta 2018 koski vain Suomessa tehtyjä henkirikoksia; etnisyytiedot olivat arvioita, ja henkirikokset ilmoitettiin 100 000 asukasta kohti. Kyseisen arvion mukaan etnisesti suomalaisten sanottiin olevan vastuussa 1,5 prosentista henkirikoksista, kun taas Suomen romanien sanottiin olevan vastuussa 24 prosentista henkirikoksista. Reaaliluvuin ilmaistuna vuonna 2018 romaneja tuomittiin kahdesta henkirikoksesta. Ks. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/233586/Katsauksia_28_Lehti_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

¹⁷ <https://thl.fi/fi/>

¹⁸ Weiste-Paakkanen et. al. (2018, 30-31).

¹⁹ *Ibid.*, 32.

perheenjäsenen kuin äidin tai isän kanssa. Vanhemman sukupolven kohdalla lapsuuden haasteina olivat olleet köyhyys ja epäsäännölliset tulot. Nuorempien sukupolvien romanit mainitsivat yhtenä haasteena vanhempiensa avioeron. Lisäksi 68 prosenttia romaneista sanoi kohdanneensa syrjintää ja väheksyntää.²⁰

Suomen vankiloissa olevien romanien arvioitu määrä on hälyttävä. Lisäksi se, ettei heitä kohdella yhdenvertaisesti (esim. kuntoutuspalveluihin pääsyssä) lisää romanien uusintarikollisuuden riskiä. Romanien yliedustus vankiloissa osoittaa, että suomalaisessa yhteiskunnassa on vakavia rakenteellisia vinoutumia ja riskitekijöitä, jotka ilmenevät romanien syrjintänä ja heidän epätasa-arvoisina mahdollisuuksinaan. Asian muotoileminen kysymykseksi yhdenvertaisesta kohtelusta vankiloissa mahdollistaisi sellaisten seikkojen käsittelyn, jotka yhtäältä voisivat vähentää romanivankien uusintarikollisuutta ja toisaalta tukea heidän sopeutumistaan yhteiskuntaan.

Ongelman ratkaisuun tähtäävät toimet

Tällä hetkellä romanivankien kokemiin ongelmiin kohdistetut toimenpiteet ovat riittämättömiä – yleiset toimenpideohjelmat sen paremmin kuin ROMPOkaan eivät ole käsitelleet vankien ongelmia yksityiskohtaisesti. Kumpikaan ei ehdota käytännön toimenpiteitä, vain antaa yleisiä suuntaviivoja.²¹ Huomiota tulisi erityisesti kiinnittää miespuolisiin romaninuoriin ja ehkäisevään työhön, kuten *Romano Missio* on jo tehnyt romanitaustaisten naisvankien ja heidän lastensa kohdalla.²² Romanitaustaiset järjestötyöntekijät, joista monet tarjoavat romanikielen opetusta vangeille ja joista osa on mukana ennaltaehkäisevässä työssä, ovat osoittautuneet tehokkaiksi²³ monin tavoin. Esimerkiksi, romanitaustaiset järjestötyöntekijät ovat toimineet yhdyshenkilöinä romanivankien ja valtaväestöä edustavien vankilatyöntekijöiden välillä (kulttuuri- ja kieliasioissa). Toisin kuin romanitaustaisille naisvangeille, miehille ei ole tuki järjestelmää tai -ohjelmaa vankilasta vapauduttaessa. Sellaisia voitaisiin kehittää ammattilaisten, viranomaisten ja romanijärjestöjen yhteistyönä tarjoamaan tuntuvampaa panosta heidän kulttuurisen tietämyksensä ja kokemuksensa avulla (kokemusasiantuntijatyöntekijät). *Romano Mission* romanitaustaisille naisvangeille suunnatuissa projekteissa on kehitetty hyviä käytäntöjä, mutta niitä ei ole sovellettu romanitaustaisiin miesvankeihin. Rikosseuraamuslaitos on omaksunut näitä hyviä käytäntöjä, joten on mahdollista, että tulevaisuudessa romaniyhteisöstä tulevat miesvangit voisivat myös hyötyä niistä.

²⁰ Weiste-Paakkanen et. al. (2018, 57) ROOSA

²¹ ROMPO2 (2018, p 45)

²² <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2018/06/4.12.-Roma-evidence-based-tool-with-recommendations.pdf>

²³ *Ibid.*, pp. 10-11.

HUUMEIDEN KÄYTTÖ JA HUUMEISIIN LIITTYVÄT KUOLEMAT

Ongelman määrittely

Huumeiden ja alkoholin väärinkäyttö ovat ongelma erityisesti nuorten romanien keskuudessa, mutta huumeidenkäyttö on ongelma, johon ei ole riittävästi keskitytty romanipoliittisen ohjelman eikä toimenpiteiden puitteissa.²⁴ Tarjolla on yleisiä ja systemaattisia ohjelmia, joissa keskitytään huumeidenkäyttöön, mukaan lukien monia huumeidenkäyttäjille suunnattuja palveluja sekä paikallisella että kansallisella tasolla. Eri järjestöt sisällyttävät palveluihinsa vihanhallintaa, vieroitus- ja koulutusohjelmia sekä psykiatrisia ja sosiaalityön palveluja, mutta niiden lähestymistapa on yksilökeskeinen ja perustuu useimmiten kahdenkeskiseen kanssakäymiseen. Tämä tarkoittaa, etteivät ohjelmat sovi romaneille, jotka tulevat yhteisöllisestä kulttuurista ja elävät yhteisöllisesti. Siksi nämä ohjelmat eivät tavoita romaneja. Viimeisimmäksi muttei vähäisimmäksi, näitä ohjelmia ei ole riittävästi vastaamaan yleiseen tarpeeseen, saati kohdennettaviksi etnisille ryhmille tai muille, jotka tarvitsevat erityistä taierilaista lähestymistapaa.

Huumeiden käytöstä ja yliannostuksista johtuvien kuolemien määrä romanien keskuudessa on hälyttävä (ks. alla). Romanipoliittinen ohjelma mainitsee romaninuoret, mutta sen lähestymistapa ja ehdotetut toimenpiteet tulevat jälkijunassa tai eivät sovi monenkaan nuoren sosiaaliseen todellisuuteen. Niissä näkyy vähäinen tietoisuus esimerkiksi romanivastaisuuden vastaisista toimenpiteistä ja ihmisoikeustyöstä, jota jotkut järjestöt ja muut sidosryhmät ovat tehneet. Tämä tarkoittaa, että toimenpiteiden vaikutus voi olla vain osittainen, ja niissä tulee siirtyä tietoisuuden lisäämisestä toiminnan tukemiseen.

Huumeidenkäyttö on asia, joka kertoo tiedon puutteesta romaniyhteisössä. Kulttuurinen tieto ja päihteistä saatu omakohtainen tieto (kokemusasiantuntijat) eivät tässä tapauksessa riitä vaan tarvitaan ammatillista tietoa huumeidenkäytöstä ja riippuvuuden hoitopalveluista. Päättäjät, virkamiehet ja muut hallinnon edustajat jättävät usein huomiotta paikallisen tiedon. He etsivät sen sijaan tilastoja ja todennettua tietoa, jota olisi eritelty etnisyyden mukaan (mikä on Suomen tietosuojalakien mukaan kielletty). Viranomaiset käyttävät yleisiä kansallisia ohjelmia ja niissä syntyneitä tietoja, eivätkä siksi ota huomioon vähän kouluja käyneiden romanien tai muiden etnisten tai erityisten ryhmien (esimerkiksi lukutaidottomien romanien) varsinaisia tarpeita. Kulttuurisensitiivisiä palveluja ei ole tarjolla (esimerkiksi lähestymistapaa, joka olisi suunnattu kollektiivisesti ryhmille, perheille tai sukuryhmille). Tämän takia tässä raportissa ehdotetaan monipuolisempia menetelmiä ja toimenpiteiden suunnittelua täsmällisempään tietoon perustuen.

Ongelman tausta ja syyt

Euroopan huumeraportin 2019 mukaan hengenvaarallinen huumeidenkäyttö on Suomessa kasvussa.²⁵ Ei ole olemassa validoitua ja todennettua tietoa kaalo-romanien parissa tapahtuneista huumeisiin liittyvistä kuolemista siten, että huumekuolemat voitaisiin eritellä etnisyyden mukaan. Virallinen kieltä kerätä tilastoja etnisyyteen perusteella on myönteinen siinä mielessä, että se estää etnisten "rekisterien" luomisen. Kiellolla on kuitenkin haittapuolensa, koska ainoa tapa kerätä romaneita koskevaa täsmällistä tietoa ovat yhteisön parissa tehtävät kyselytutkimukset ja kyselyt.

Kyselytutkimuksia romanien parissa tekevät yleisesti eri romanijärjestöt, projektit ja tietyt valtiolliset tahot kuten Opetushallitus (Romanien koulutusyksikkö). Tiedon kerääminen kyselytutkimuksilla ja "lumipallomenetelmällä" toimii Suomessa, koska romaniväestö on suhteellisen pieni (noin 10000-12000 henkilöä). Ongelmana on se, että kunkin uuden kyselyjä tekevän toimijan täytyy tehdä samat kyselylomakkeet kartoittaakseen kentän,

²⁴ ROMPO2 (2018, 44).

²⁵ Euroopan huumeraportti 2019: Suuntauksia ja muutoksia. Saatavilla https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11364/20191724_TDAT19001FIN_PDF.pdf

mutta yleistä dataa romaneista ei loppujen lopuksi tuoteta. Järjestöille ei ole helposti saatavilla rahaa näiden kyselyjen tekemiseen; säätiöiden ja yliopistojen varat on tarkoitettu ammattitutkijoiden rahoittamiseen.

Useat romanijärjestöt ovat ilmaisseet huolensa huumeidenkäytöstä ja huumeisiin liittyvistä kuolemista romanien keskuudessa, arvioiden, että viimeisten kahden vuoden aikana vähintään 40 romanian on kuollut huumeisiin liittyvistä syistä. Tämä luku heijastaa tunnettuja huumekuolemia, eikä kuvaa kokonaistilannetta varmasti. Siitä huolimatta tämä luku tarkoittaa, että kaikista huumeisiin liittyvistä kuolemista Suomessa (vuonna 2018 188, ja viimeisten kahden vuoden aikana yhteensä 355 henkilöä)²⁶ arviolta 11-12 prosentissa oli kyse romaneista.

Romanijärjestöillä ei ole keinoja – ei ole romaniammattilaisia, jotka työskentelisivät huumeita käyttävien romanien kanssa – eikä tarpeeksi koulutusta näiden asioiden hoitamiseen. Välttääkseen leimaamista romaniyhteisöä media raportoi huumekuolemista taustoittamatta tapauksia riittävästi. Jos ilmiöstä ja sen taustalla olevista syistä kertoisivat julkisuudessa romanijärjestöt, se olisi vähemmän leimaavaa romaniyhteisölle. Yllä kuvattu ”portinvartijajärjestelmä” kuitenkin tarkoittaa, että leimautumisen pahenemisen pelossa tällaista aloitteellista lähestymistapaa ei käytetä.

Nuorten romanien kuolleisuus Suomessa on hälyttävä, erityisesti ajateltaessa arvioituja itsemurhalukuja, jotka ovat myös erittäin arkaluontoinen aihe; joidenkin arvioiden mukaan jopa kolmasosa nuorten itsemurhista Suomessa liittyisi romaniyhteisöön. Romaniaktivistit arvelevat, että itsemurhien perimmäiset syyt löytyvät hajonneista perheistä (avioerojen ja huoltajuuskiistojen määrä), koulupudokkuudesta, koulukiusatuksi tulemisesta, ja yleisesti ottaen nuorten romanien marginalisoitumisesta ja syrjäytymisestä. Lisäksi taustalla on rakenteellista syrjintää, koska jopa koulutetut romanit kohtaavat suuria haasteita töiden löytämisessä ja säännöllisten tulojen hankkimisessa. Toinen esiin nouseva aihe tässä yhteydessä (perustuen Facebookin/sosiaalisen median keskusteluihin romaniaktivistien kanssa) ovat LGBTQ-romaninuorten vaikeudet ja heidän kaksinkertainen ulossulkemisensa sekä valtavirtayhteiskunnasta että romaniyhteisöstä.

Ongelman ratkaisuun tähtäävät toimet

Yksi rohkaiseva esimerkki romaninuoriin kohdistuvien toimien valtavirtaistumisesta on opetus- ja kulttuuriministeriön organisoima valtakunnallinen nuorisotyön ja –politiikan ohjelma VANUPO.²⁷ Siinä romaninuoret on mainittu erikseen kohderyhmänä, jonka tietoisuutta omista ihmisoikeuksistaan tulee kasvattaa. Tämä on jatkoa jo olemassa oleville toimille; eri projektit (vetäjinä Ihmisoikeusliitto, Punainen Risti ja Diakonia-ammattikorkeakoulu) ovat useita vuosia työskennelleet lisätäkseen romaninuorten tietoisuutta ihmisoikeuksista. Romanipoliittisesta ohjelmasta oli suoraan sovellettu elementtejä Valtakunnalliseen nuorisotyön ohjelmaan eli valtavirran strategiaan, mikä on hienoa. Haasteena on kuitenkin, että Romanipoliittisen ohjelman ehdottamat toimenpiteet eivät vastaa nuorten romanien sosiaalista todellisuutta. Romaninuoret tunnistavat kyllä oikeutensa suomalaisessa yhteiskunnassa tietyllä tasolla, mutta heillä ei ole keinoja, joilla oikeudet saataisiin toteutumaan. Vaikeutena on siirtyä pelkästä oikeuksien tiedostamisesta ymmärtämään, mitä on tehtävä niistä nauttiakseen.

Romanipoliittinen ohjelma koostuu tällä hetkellä noin sadasta eri suosituksesta. Olisi tehokkaampaa joko keskittyä kaikkein relevantimpien suositusten toimeenpanoon tai valita vuosittain jokin aihealue painopisteeksi. Kaikkien olemassa olevien yleisten palvelujen ongelma on se, että ne on suunniteltu yksilöille, kun taas romanien parissa tehtävässä työssä lähtökohdaksi tulisi ottaa yhteisöllinen lähestymistapa. Romanien mielenterveyteen ja huumeiden käyttöön liittyvistä ongelmista ei keskustella yleisissä

²⁶ <https://yle.fi/uutiset/3-11041398>

²⁷ VANUPO 2019. Ks. <https://minedu.fi/nuoriso/linjaukset>. Ohjelmatekstit saatavilla: <https://tietoanuorista.fi/julkaisut/vanupo-arvioinnit/>

tutkimuksissa vaan romaniyhteisössä tarvitaan erilaisia keinoja näiden tunnistamiseksi (ks. esim. Pavee Point, Young Pavees Mental Health, Ireland 2016).

ROMANIKIELI

Ongelman määrittely

Kansainvälisissä keskusteluissa Suomea pidetään usein esimerkkinä hyvästä vähemmistökielten oikeuksia koskevasta politiikasta. Kahden viime vuosikymmenen aikana romanikieleen kohdistetut toimet eivät kuitenkaan ole parantaneet romanikielen tilannetta, ja haasteet pysyvät samoina. Romanian parissa ei ole keskustelua tarpeesta tai kiinnostuksesta romanikielen elvytykseen. Jos elvytystä tehdään, niin miten, kenelle ja kuka sitä tekee? Monissa toimenpiteissä romanipoliittinen ohjelma perustuu oletuksiin tai tietoon, jota on saatu yhteisössä pidetyissä pienimuotoisissa kuulemistilaisuuksissa, joissa ovat yleensä läsnä samat aktiiviset romanit. Romanipoliittisessa ohjelmassa ehdotettujen toimenpiteiden tulisi perustua tätä laajempaan tietopohjaan. Romaniasioiden alueelliset neuvottelukunnat keräävät tietoa näistä kuulemistilaisuuksista, minkä jälkeen kansallinen Romaniasian neuvottelukunta tekee tämän aineiston perusteella päätöksiä. Kuten yllä mainittiin, samat eliittiin kuuluvat aktivistit ovat olleet mukana kaikilla päätöksenteon tasoilla ja toimineet epävirallisina portinvartijoina tämän tiedon tuottamisessa.

Romanikielen kohdalla ongelmana on se, miten elvytys tulisi tehdä, jos sitä ylipäätään tehdään, ja kuinka kansallinen romanipolitiikka voisi tehokkaammin edistää sitä tavalla, joka tavoittaisi valtakunnallisesti kaikki potentiaaliset romanikielen puhujat. Toisin sanoen työ romanikielen parissa on tällä hetkellä muutamien kielen asiantuntijoiden käsissä, ja muiden romanien osallistuminen on vähäistä. Nämä asiantuntijat käytännössä ”omistavat” kielen ja varjelevat reviiriään, mistä nousee eettisiä ongelmia.

Ongelman tausta ja syyt

Nykyinen romanipoliittinen ohjelma huomioi kielenelvytyksen tarpeen. Sen suositukset ovat tavallaan vaikuttavia, kuten romanikieltä opettavien (ammattilaisten ja ei-ammattilaisten) opetustaitojen vahvistaminen ja romanikielen opetuksen vahvistaminen Helsingin yliopistossa. Romanian motivoiminen osallistumaan yliopiston kielikursseille on haastavaa (ks. esim. Soininen, 2014, p. 42). Tarkemmin sanoen, useimmat romanit eivät saavuta sellaista koulutustasoa, että voisivat osallistua korkeakouluopintoihin; yliopisto sosiaalisena ympäristönä on vieras useimmille romaneille; taso, jolla romanikieltä opetetaan, on liian vaativa, koska opetus on suunniteltu filologeille ja lingvisteille. Tämä vuorostaan heijastuu romanikieltä opettavien koulutukseen ja opetusmateriaalien kehittämiseen.

Suosituksissa on mukana myös romanikielen ja kulttuurin oppiaineen laajentaminen ja syventäminen,²⁸ sekä muita suosituksia. Ne näyttävät hyviltä paperilla - esimerkiksi verkossa annettavan etäopetuksen kehittäminen - mutta niiden toimeenpano ei ole onnistunut. Ei ole päteviä romanikielen opettajia, useimmat romanit eivät koskaan saavuta vaaditun tasoisia opiskelutaitoja. Opintomateriaaleja on lähinnä vain yliopistotasolle; muuhun aikuisopetukseen tai lapsille suunnattua materiaalia ei juurikaan ole. Tieteenä lingvistiikan lähestymistapa kieleen eroaa radikaalisti kielen opettamisesta käyttökieleenä sosiaalisessa ympäristössä, ja tätä eroa ei ole vielä kurottu umpeen.

Huomion kiinnittäminen romanikieleen on ehdottomasti tärkeää, koska kieltä puhuvien määrä romaniyhteisössä vähenee koko ajan. Suomen romanikielen asemaa, romanikielen taitoa ja kieliasenteita koskevassa kenttätutkimuksessa todettiin, että vain kolmasosa romaneista arvioi puhuvansa kieltä sujuvasti.²⁹ Suomen romanien lukumääräksi on arvioitu 12 000 ja Hedmanin (2017) mukaan vain 30-40 prosenttia (4000-4800 henkeä) heistä puhuu romania jollakin tasolla.

Tätä raporttia varten tehtiin romanikieltä koskeva Internet-kysely. Koska vastaajia oli vain 40, kyselystä ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Useimmat vastaajat kuitenkin kertoivat oppineensa romanikieltä kotona, useimmiten vanhemmiltaan. Koska nuorempi

²⁸ ROMPO2

²⁹ Hedman, 2017.

sukupolvi ei ole oppinut riittävää kielitaitoa siirtääkseen taitoa lapsilleen, tarvitaan uusia elvytysmenetelmiä. Kyselystä ilmeni myös, että romanit olisivat innokkaimpia oppimaan kieltä tilaisuuksissa, joissa isompi joukko romaneja kokoontuu yhteen, kuten kesäleirit tai viikoittaiset tapaamiset alueellisella tasolla. Aiemmin on ollut saatavilla valtiollista rahoitusta kerran viikossa kokoontuville kielikerhoille, mutta rahoitus loppui 2017. On edelleen olemassa yksi kesäkoulu, joka tarjoaa romanikielen opetusta, mutta ottaen huomioon, miten hajallaan Suomen romaniyhteisöt ovat, tämä ei ole niin helposti saavutettavissa kuin voisi olla.

Kyselytulosten mukaan romanit joko eivät ole innokkaita opiskelemaan yliopistoympäristössä tai heillä ei ole mahdollisuutta opiskella siellä. Tämä viittaa siihen, että vain harva romani pitää akateemista maailmaa hyvänä ympäristönä romanikielen elvytykselle, ja jotkut jopa pitävät koulua tai yliopistoa kokonaan vieraana tähän tarkoitukseen.

Ongelman ratkaisuun tähtäävät toimet

Romanikieltä pidetään tärkeänä romani-identiteetin näkökulmasta. Puhujien lukumäärä kuitenkin jatkaa laskuaan. Tässä raportissa esitetään, että nykyisen romanipoliittisen ohjelman lähestymistapa on virheellinen ja sitä tulisi uudistaa huomioiden tarkasti paikallisten romanien tarpeet. Esimerkiksi, opetus- ja kulttuuriministeriön tulisi tehdä systemaattisempi kartoitus suomalaisten romanien parissa romanikielen taidon tasosta ja tavoista käyttää romanikieltä. Mukana tulisi olla osio, jossa selvitetään oppimista ja romanikielen käyttöä koskevia asenteita.

Suuri osa Suomen romaneista (3000) asuu pääkaupunkiseudulla, mutta olisi parasta hajauttaa kielenelvytystoiminta pienempiin ryhmiin eri paikoissa. Pääkaupungin ulkopuolella romanit asuvat pienissä kaupungeissa ja kunnissa siten, että yhteisöjen koko voi olla mitä vain yhden ja kymmenien perheiden välillä. Tällä hetkellä ei ole riittävästi romanitoimijoita, jotka voisivat tehdä elvytystyötä valtakunnallisesti. Asiasta kiinnostuneiden kielitaito ei välttämättä riitä tehtävään eikä tarvittavia oppimateriaaleja ole. Romanikulttuuri on suullinen kulttuuri, jossa on erilaiset tavat kuin kirjoitetussa kulttuurissa, eikä kirjoitettu romanikieli ole levinnyt Suomessa. Osa romaninuorista kuulemma haluaisi lukea romanikielistä aineistoa, mutta sitä ei vielä ole. Romanikielen elvytys hyötyisi viikoittaisista kokoontumisista, joissa puhuttaisiin romania, romanikielisen audio-visuaalisen materiaalin kehittämisestä ja levittämisestä, kielikylvyistä esikouluissa ja kouluissa ja vapaamuotoisesta oppimisesta.

SUOSITUKSET

Etninen epätasa-arvo suomalaisissa vankiloissa

1. Romanipoliittiseen ohjelmaan tulee lisätä erityisiä toimenpiteitä valvomaan ja parantamaan romanivankien yhdenvertaista kohtelua.
2. Yhden toimenpiteistä tulee olla romaniyhteisön jäsenten osallistaminen ennaltaehkäisevään työhön sekä vankeusajan jälkeiseen uudelleensopeutumiseen.
3. Vankien kanssa tehtävään työhön vakiintuneiden asiantuntijatahojen tulee lisätä yhteistyötä romanijärjestöjen kanssa.

Huumeidenkäyttö ja huumeisiin liittyvät kuolemat

4. Hallinnon tulee edistää romaninuorten ja nuorten romaniperheiden parissa tehtävää sosiaalityötä auttaakseen heitä puolustautumaan syrjinnältä ja syrjäytymiseltä, jotka voivat johtaa epätoivoon, huumeiden käyttöön ja itsemurhiin. Tähän tulee sisältyä avoimen dialogin menetelmiä, joissa on mukana koko sukuryhmä ja yhteisön edustajia.

Romanikieli

5. Hallinnon tulee suunnitella uudelleen toimenpiteet, jotka tähtäävät puhutun romanikielen elvytykseen eläväksi kieleksi. Toimenpiteiden tulee perustua täsmällisempään tarvekartoitukseen ja ne tulee kohdentaa kaikille romaniyhteisön jäsenille, mukaan lukien ne, jotka eivät muuten ole tekemisissä korkeamman asteen koulutuksen kanssa.

KIRJALLISUUS

ECRI. 2007. 'European Commission against Racism and Intolerance. The Third Report for Finland'. CRI(2007)23. Strasbourg.

Euroopan huumausaineiden ja niiden väärinkäytön seurantakeskus. 2019. Euroopan huumeraportti 2019: Suuntauksia ja muutoksia. Luxemburg: Euroopan unionin julkaisutoimisto. Saatavilla https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11364/20191724_TDAT19001FIN_PDF.pdf

Hedman, Henry. 2017. *The Finnish Romani Language/Suomen Romanikieli. A Field Survey on the Romani Status, Proficiency, and Language Attitudes in Finland*. Helsinki: University of Helsinki.

Huttu, Henna, and Katja Vauhkonen. 2019. 'MAARO-OPAS. Romanipoliittisen ohjelman alueellinen toimeenpano'. SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN JULKAISUJA 2019:24, 47.

Knuuti, Ulla, and Marja Avonius. 2016. 'Raportti Yhdenvertaisuuden Toteutumisesta Rikosseuraamuslaitoksissa Vuonna 2015'. 3/2016. Rikosseuraamuslaitoksen Monisteita. Helsinki.

Lehti, Martti. 2018. 'Henkirikoskatsaus 2018'. 28/2018. Katsauksia. University of Helsinki, The Institute of Criminology and Legal Policy (Krimo). https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/233586/Katsauksia_28_Lehti_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mäenpää, Niina, Katri Perho, and Mertsä Ärling, eds. 2018. *Uskalla! It's Possible Romanien Sujuvat Koulutus- Ja Työllisyyspolut Tšetanes Naal- Ja Nevo Tiija -Hankkeiden Loppujulkaisu*. Diak Speaks 15. Helsinki: Diakonia Ammattikorkeakoulu.

Ministry of Justice. 2006. 'FINLEX ® - Ajantasainen lainsäädäntö: Vankeuslaki 767/2005'. 2006. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

ROMPO. Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2009. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2912-8>

ROMPO 2. Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) 2018-2022. Toim. Henna Huttu. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2018. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3916-5>

Weiste-Paakkanen, Anneli, Riikka Lämsä, and Hannamaria Kuusio. 2018. 'ROOSA study', 159. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137276/RAP2018_15_Suomen%20romani%20v%C3%A4est%C3%B6_web%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y

VANUPO 2019. Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma. <https://minedu.fi/nuoriso/linjaukset>. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki.

YLE, News. 2019. 'Huumekuolemien määrä kasvussa Suomessa – Omainen: "Läheisen huumeriippuvuus on edelleen tabu"'. Yle Uutiset. 2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11041398>

YLE News. 2019. 'Romanien henkirikostilastojen julkistamisesta puhkesi riita – romanijärjestöt syyttävät tutkijoita rasismista ja vaativat selvitystä'. Yle Uutiset. 2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11042210>

